

Ordu İli ve Çevresinde Yetişen Bazı Bitkilerin Etnobotanik Özellikleri

Ş. TÜRKAN, H. MALYER¹, S. ÖZAYDIN², G. TÜMEN³

¹Uludağ Üniversitesi Fen Ed. Fak. Botanik ABD BURSA

²*Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fak. BALIKESİR

³Balıkesir Üniversitesi Fen Ed. Fak. Botanik ABD BALIKESİR

Özet: Türkiye, halk ilacı ve besin olarak kullanılacak bitkiler açısından zengin bir flora sahiptir. Çalışmamızda Ordu ili ve çevresinde besin ve halk ilacı olarak kullanıldığı saptanan bitkiler araştırılmış bunlardan 35 tür latince adları, yöresel adları, kullanılan kısımları ve kullanım amaçları ile birlikte listelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Etnobotanik, Tıbbi Bitki, Ordu

Some Plants and their Ethnobotanical Characteristics Growing in Ordu and its Environs

Abstract: Turkey has a rich flora in terms of great traditional folk medicine and foods. In this study, 35 species for folk medicinal plant and food were listed with their botanical and local names, used parts and their traditional usages in Ordu and its surrounding area.

Keywords: Ethnobotany, Medicinal Plants, Ordu

Giriş

Yabani bitkiler yüzyıllardır insanlar tarafından gıda, boya, süs bitkisi ve halk ilacı olarak kullanılmaktadır. Anadolu'da yabani bitkilerin gıda olarak ve tıbbi amaçla kullanışı oldukça yaygındır. Türkiye'de 11000 civarında bitki taksonu yetişmektedir [1]. Bunlardan 500 kadarı tıbbi amaçla kullanılmaktadır [2]. Ancak farklı bölgelerde aynı bitkiler farklı yöresel adlarla ve farklı amaçlarla kullanılabilir. Ülkemizde özellikle son yıllarda yapılan etnobotanik çalışmalarla kullanılan bitkilerin ve kullanım amaçlarının belirlenmesine çalışılmaktadır [3-18]. Bu çalışmanın amacı da Ordu ili civarında genelde doğal olarak yetişen bazı bitkilerin yöresel ve bilimsel adı ile beraber kullanım alanlarını belirlemektir.

Materyal-Metot

Bu çalışmada Ordu ve çevresinde genelde doğal olarak yetişen, yenilen ve tıbbi olarak kullanılan yabani bitkilerin bazıları ele alınmıştır. Yöre halkıyla yapılan söyleşiler sonucu elde edilen bilgi ve materyaller değerlendirilmiştir. Toplanan bitkilerden herbaryum örnekleri hazırlanmıştır. Bu herbaryum örnekleri üzerinden Flora of Turkey [19] esas alınarak tür tayinleri yapılmıştır. Ancak bazı bilgiler pazarlarda satılan bitkilerden elde edildiği için, bu bitkilerin türleri saptanamamıştır. Tanımlanabilen bitkilerden 35 taksonun latince isimleri ile birlikte familyaları, yöresel adları, yöresel yayılışları ve yöresel kullanımları verilmiştir. (Çizelge 1). Sıralama bitkilerin latince isimlerinin alfabetik sırasına göre yapılmıştır.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmada elde edilen bulgular çizelge 1'de verilmiştir. Bu çalışmada Ordu yöresinde çoğunlukla doğal olarak yetişen halk ilacı ve gıda olarak kullanılan 18 familyaya ait 35 tür sunulmuştur. Halk ihtiyacı olan bitkileri çevredeki ormanlardan ve açık arazilerden karşılanmaktadır. Buna olanak bulamayanlar ise semt pazarlarında bu ürünleri satan yöre halkından satın alarak temin etmektedirler. Pazarlarda en çok satılan yabani bitkiler; Sakarca (*Ornithogalum sp.*), Isırgan (*Urtica dioica*), Böğürtlen (*Rubus sp.*), Dağ çileği, (*Fragaria vesca*), Nane (*Mentha sp.*), Kekik (*Thymus sp.*), Ölmez çiçek (*Helichrysum sp.*)'tir. Çalışılan bitkilerden 14'ü halk tarafından sebze, meyve ve çay olarak kullanılmaktadır. Halk zehirli olarak bilinen bazı bitkileri de sebze olarak tüketmektedir. Bu durum diğer bazı çalışmalarda da belirtilmektedir [2,7]. Akyıldız soğanı ya da Sakarca (*Ornithogalum sp.*) ile Yılan yastığı ya da Nivik (*Arum sp.*) bu türlerdendir.

Çizelge 1: Ordu yöresinde çoğunluk doğal olarak yetişen yabancı bitkiler ve etnobotanik özellikleri

Tür Adı	Familiya	Yöresel adı	Yöre halkı tarafından belirtilen kullanım şekilleri	Yöresel yayılış
<i>Allium sativum</i>	Liliaceae	Sarımsak	Közde kuru olarak pişirilerek ılık şekilde çıban ve dolama üzerine sarılarak tedavi edilir.	Ordu genelinde
<i>Althea sp.</i>	Malvaceae	Hatmi	Üst gövde yapraklarının çayı göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır.	Perşembe;Gülyalı
<i>Arum sp.</i>	Araceae	Yılan Yastığı Nivik	Mayasıla karşı diğer sebzelerle karıştırılarak yemeği yapılarak yenir.	Karakoca, Ulubey
<i>Capsella bursa - pastoris</i>	Brassicaceae	Çoban Çantası	Bitkinin toprak üstü kısımlarının kaynatılması sonucu elde edilen su böbrekteki kum ve taşları düşürmek amacıyla içilmektedir. Bunun sebep olduğu ağrıyı kesmektedir.	Ulubey; Çamlık, Karakoca, Aşağıkızilen, Gököy, Mesudiye
<i>Corylus sp.</i>	Betulaceae	Fındık	Embriyosu yenir.	Ulubey; Karakoca, Şekeroluk, Aşağıkızilen, Yukarıkızilen,Gürgentepe
<i>Crataegus monogyna</i>	Rosaceae	Alıç	Kalbe iyi geldiği düşüncesiyle meyveleri ve çiçeklerinin infüzyon şeklinde çayı yapıp içilmektedir.	Ulubey, Aşağıkızilen
<i>Cydonia oblonga</i>	Rosaceae	Ayva	Süt veren annelerin meme şişkinliklerinde meyvelerinin balla karıştırılmış lapası kullanılmaktadır. Çiçeklerinin balla pişirilip yenilmesi kalbi kuvvetlendirir. Emziren anneye sütünün artması için verilmektedir.	Ulubey, Aşağıkızilen, Gülyalı, Yukarıkızilen
<i>Cyclamen sp.</i>	Primulaceae	Domuz Turpu	Yumruları suda haşlanarak lapa haline getirilerek romatizmal ağrı ve eklem ağrılarının olduğu bölgelere sarılır.	Ulubey; Çamlık, Aşağıkızilen, Yukarıkızilen orman ve fındık bahçeleri
<i>Ficus carica</i>	Moraceae	İncir	Meyveleri taze ve reçel olarak yenir. Olgunlaşmamış meyvesinin sapından çıkan süt siğillerin tedavisinde kullanılmaktadır.	Ulubey; Aşağıkızilen, Yukarıkızilen
<i>Fragaria vesca</i>	Rosaceae	Dağ Çileği	Halk tarafından reçel ve şurup olarak tüketilmektedir. Vücudu kuvvetlendirdiği, hastalıkları önlediği ve idrar söktürücü olduğu bilinmektedir.	Ulubey; Çamlık, Karakoca; Aşağıkızilen, Mesudiye
<i>Helichrysum sp.</i>	Compositae	Ölmez Çiçek	Çayı böbrek taşlarının düşürülmesi için kullanılır. Ayrıca evlerde koku vermesi amacıyla bulundurulur.	Çaybaşı Yaylaları, Eğriçimen Yaylası
<i>Hypericum perforatum</i>	Hypericaceae	Kantaron	Zeytinyağı ile işlemde geçirilen çiçekleri yara ve yanıkların pansumanında kullanılır.	Ordu
<i>Hyoscyamus niger</i>	Solanaceae	Banotu	Nefes darlığına karşı kurutulmuş yaprakları tütüne karıştırılarak bu karışım sigara olarak içilmektedir. Yapraklarından elde edilen yağ kulak ağrısına ve romatizmaya karşı kullanılmaktadır. Ayrıca %5'lik dekoksyonu ağrıyan yere sürülmek suretiyle kullanılır. Çiçeklerinde bulunan zehir baş ağrısı, baygınlık ve hatta soluk borusu krampları nedeniyle ölümlere yol açabilmektedir.	Ordu

Çizelge 1 (Devam)

<i>Juglans regia</i>	Juglandaceae	Ceviz	Olgunlaşmış meyvelerinin embriyoları genelde kahvaltılarda olmak suretiyle kan şekerini düşürmek için kullanılmaktadır. Yaprakları pişirilerek çıbanların üzerine sarılır. Yine yapraklarından yapılan çay boğaz hastalıklarında gargara olarak kullanılmaktadır.	Ulubey, Gürgentepe, Perşembe
<i>Lamium sp.</i>	Labiatae	Ballıbaba	Basura iyi geldiği düşüncesiyle çiçekleri kaynatılarak elde edilen çayı içilmektedir.	Ulubey;Gürgentepe, Perşembe
<i>Malus sylvestris</i>	Rosaceae	Elma	Meyveleri yenir. Hoşafı ateş düşürür, pekmezi kan yapıcıdır.	Ulubey; Aşağıkızilen, Yukarıkızilen, Gürgentepe
<i>Malva sylvestris</i>	Malvaceae	Ebegümeçi	Yaprak ve saplarından yemek yapılır. Yörede bu yemeğin en az senede bir defa yenmesi gerektiği düşünülmektedir. Vücuttaki iç yaraların tedavisi ve bağırsakların yumuşatılması için kullanılmaktadır.	Ulubey; Akyazı, Perşembe, Mesudiye
<i>Matricaria chamomilla</i>	Compositae	Papatya	Sindirim sistemindeki sancılara karşı çayı içilir.	Ulubey, Mesudiye
<i>Morus alba, M. nigra</i>	Moraceae	Dut	Meyveleri taze olarak bazen de kurutulularak yenir. Beyaz dut kansızlık ve halsizliğe karşı kullanılır.	Ulubey; Çamlık, Aşağıkızilen, Yukarıkızile orman içinde ve fındık bahçelerinde
<i>Mentha piperita</i>	Labiatae	Nane	Limonla yapılan nane çayı nezle, grip, soğuk algınlığı ve mide bulantısına karşı kullanılır. Baharat olarak kullanımı yaygındır.	Ordu yöresinde bahçe ve bostanların hemen hepsinde
<i>Ornithogalum sp.</i>	Liliaceae	Akyıldız, Sakarca	Soğanları ve toprak üstü kısımları daha çok sebze olarak kullanılmaktadır.	Ulubey, Gököy, Gürgentepe fındık ve mısır bahçeleri
<i>Papaver rhoeas</i>	Papaveraceae	Gelincik	Üst yaprakları şekerle kaynatılıp emziren annelere süt arttırıcı olarak verilir.	Ulubey, Mesudiye
<i>Plantago media</i>	Plantaginaceae	Sinirli Ot	Yapraklarından yapılan çayı karaciğer ve mesane rahatsızlıklarına karşı içilir. Ayrıca sıcak sudan geçirilmiş yaprakları çıban tedavisinde kullanılır.	Ulubey; Aşağıkızilen, Yukarıkızilen, Ünye, Fatsa
<i>Prunus spinosa</i>	Rosaceae	Çakal Eriği	Taze veya kurutulmuş meyvelerinden yapılan hoşafın vücuda direnç verdiği, kan yaptığı ve romatizmal ağrılarda fayda sağladığı bilinir.	Ulubey;Karakoca; Aşağıkızilen, Yukarıkızilen
<i>Pyrus communis</i>	Rosaceae	Armut	Taze veya kurutulmuş meyvelerinden kompostosu yapılarak serinlik verici ve idrar söktürücü olarak içilir.	Tüm Ordu yöresinde
<i>Rosa canina</i>	Rosaceae	Kuşburnu	Çay olarak içilir. Şeker hastalığına etkilidir.	Ulubey Mesudiye

<i>Rubus canascens</i>	Rosaceae	Böğürtlen	Toprak altı kısmı kaynatılıp içilirse tansiyonu ve şekeri düşürür. Mesane taşlarının düşmesine yardımcı olur. Kadınlardaki beyaz akıntıyı keser ve idrar söktürücü özelliği vardır.	Ulubey; Gürgentepe, Mesudiye
<i>Rubus idaeus</i>	Rosaceae	Ahududu, Sultan Böğürtleni, Ağaç Çileği	Yaprağının çayı rahim ve kasık adalelerini kuvvetlendirmek için içilir. Doğum ağrılarını azaltıp doğumu kolaylaştırmak amacıyla kullanılır.	Ulubey, Aşağıkızıl Köyü, Yukarıkızıl Köyü, Perşembe
<i>Taraxacum sp.</i>	Compositae	Karahindiba	Salata olarak yenir.	Ulubey; Aşağıkızıl Köyü, Yukarıkızıl Köyü, Mesudiye
<i>Tilia rubra</i>	Tiliaceae	Ihlamur	Yaprak ve çiçekleri çay olarak kullanılmaktadır.	Ordu'nun genelinde
<i>Thymus sp.</i>	Labiatae	Kekik	Baharat olarak kullanılır. Soğuk algınlığı, bronşit, nezle, grip ve öksürüğe karşı çayı içilir. Ayrıca çayı küçük bebeklere bağırsak gazı giderici olarak içirilir.	Ulubey, Perşembe Mesudiye, Ünye, Fatsa
<i>Tussilago farfara</i>	Compositae	Öksürük Otu	Çiçek ve yapraklarından hazırlanan buhar banyosu nefes darlığı ve kronik bronşite karşı kullanılmaktadır. Yine kronik bronşite karşı taze yaprakları ezilerek bir fincan süt ile içilir.	Ulubey; Aşağıkızıl Köyü, Yukarıkızıl Köyü, Çamlık, Gököy, Gürgentepe
<i>Urtica piluliflora</i>	Urticaceae	Isırgan	Yemek ve çay olarak tüketilir. Şeker hastalığı ve kansere karşı kullanılır. Ayrıca romatizma ağrılı yerlere yaprakları çarpılır.	Ulubey; Aşağıkızıl Köyü, Yukarıkızıl Köyü, Kumru Perşembe; Gürgentepe Mesudiye, Ünye, Fatsa;
<i>Verbascum sp.</i>	Scrophulariaceae	Sığırkuyruğu	Çiçeklerinden yapılan çayı balla tatlandırılarak bronşite çare olarak içilir.	Ulubey; Aşağıkızıl Köyü, Yukarıkızıl Köyü, Çamlık

Bu türlerin direk zehirli etkileri yenmeden önce suda haşlanarak, kaynatma suyunun atılmasıyla uzaklaştırılmaktadır. Daha sonra ise değişik şekillerde Tıbbi amaçla kullanılan bitkilerin kullanımı ise en çok infüzyon, dekoksion ve lapa şeklinde olmaktadır.

Capsella bursa-pastoris, *Cyclamen sp.*, *Ficus carica*, *Malva sylvestris*, *Ornithogalum sp*, *Plantago media*, *Rosa*

Kaynaklar

- (1) Güner, A., Özhatay, N., Ekim, T. ve Başer, K.H.C., "Flora of Turkey and East Aegean Islands" Vol.11, Edinb. Univ. Press (2000).
- (2) Baytop, T., Türkiye’ de Bitkiler İle Tedavi, İstanbul Üniversitesi Yayınları No:3255, Eczacılık Fakültesi Yay., No: 40, İstanbul, (1984).
- (3) Honda, G., Takeda, Y., Tanaka, T., Takaishi, Y., Sezik, E., Yeşilada, E., A Report on Medicine and Medicinal Plants In Turkey (1994)., Faculty of Pharmaceutical Sciences, Kyoto University, Kyoto (1996).
- (4) Fujita, T., Sezik, E., Tabata, M., Yeşilada, E., Honda, G., Takaishi, Y., Takeda, T., Y., Tanaka, Traditional Medicine in Turkey VII, Folk Medicine in Middle in West Black Sea Regions, J. Economic Botany, 49 (1995) 406-422
- (5) Sezik E., Tabata M., Yeşilada E, Honda G., Goto K, and Ikeshiro Y., Traditional medicine in Turkey I. Folk medicine in Northeast Anatolia. J. *Ethnopharmacol*, 35, (1991)191-196.
- (6) Sezik E., Tabata M., Zor M, Yeşilada E., Traditional medicine in Turkey II Folk medicine in Kastamonu Int. J. Pharmacognosy 30, (1992) 233-239.
- (7) Sezik, E., Yeşilada, E., Traditional Medicine in Turkey II Folk Medicine in Kastomonu, Int. J. Pharmacognosy 32 (1994) 3-12
- (8) Sezik E., Yeşilada E, Tabata M., Honda G., Takaishi Y., Fujita T., Tanaka T., Takeda Y., "Traditional medicine in Turkey VIII. Folk medicine in East Anatolia: Erzurum, Erzincan, Ağrı, Kars, Iğdır Provinces" *Economic Botany* 51, (1997) 195-211.
- (9) Sezik E., Yeşilada E., Honda G., Takaishi Y., Takeda Y., Tanaka T., "Traditional Medicine in Turkey X. Folk Medicine in Central Anatolia". J. *Ethnopharmacol*. 75, (2001) 95-115.
- (10) Tabata M, Sezik E, Yeşilada E.. "A Report on Traditional Medicine and Medicinal Plants in Turkey". Faculty of Pharmaceutical Sciences, Kyoto University (1991).
- (11) Tabata M, Sezik E., Honda G., Yeşilada E, Fukui H, Goto K and Ikeshiro Y. "Traditional medicine in Turkey III. Folk medicine in East Anatolia, Van and Bitlis provinces". Int. J. Pharmacognosy. 32, (1994) 3-12.
- (12) Tabata M, Honda G, Sezik E. "A Report on Traditional Medicine and Medicinal Plants in Turkey". Faculty of Pharmaceutical Sciences, Kyoto University (1998).
- (13) Tümen, G., Sekendiz, A. Balıkesir ve Merkez Köylerinde Halk İlacı Olarak Kullanılan Bitkiler, Uludağ Üniversitesi Araştırma Fonu, Proje No: 86-12 Balıkesir (1989).
- (14) Walter H. L.. "Pharmaceutical Discoveries Based on Ethnomedicinal Plants: 1985 to 2000 and Beyond". *Economic Botany* 57(1) (2003) 126-134.
- (15) Yeşilada E, Honda G., Sezik E., Tabata M., Goto K, and Ikeshiro Y., "Traditional medicine in Turkey IV Folk medicine in Mediterranean Subdivisio". J. *Ethnopharmacol.*, 39, (1993) 31-38.
- (16) Yeşilada E, Honda G., Sezik E., Tabata M., Fujita T, Tanaka T, Takeda Y, Takaishi Y. "Traditional medicine in Turkey V. Folk medicine in the inner Taurus Mountain". J. *Ethnopharmacol.*, 46, (1995) 133-152.
- (17) Yeşilada E., Tabata M., Sezik E., Honda G., Fujita T., Takeda Y., Takaishi Y., Tanaka., "Traditional medicine in Turkey VI. Folk medicine in West Anatolia: Afyon, Kütahya, Denizli, Muğla, Aydın provinces". J. *Ethnopharmacol* 53, (1996) 75-87
- (18) Yeşilada E, , Sezik E., Honda G., Takaishi Y, Takeda Y, Tanaka T., "Traditional medicine in Turkey IX Folk medicine in North-West Anatolia". J. *Ethnopharmacol*. 64, (1999) 195-210.
- (19) Davis, P.H., Flora of Turkey and The East Aegean Island Vol. 1-9, Edinburgh University Press, Edinburgh, (1965-1985).